

JAMIYAT ORASIDA MADANIYATLI NUTQINI TARG'IB QILISH

Abdusalimova Bahora Nozimjon qizi
Shodmonova Javhar A'zamjon qizi

Anotatsiya: maqolada jamiyatda madaniyatli nutqni shakllantirish va rivojlantirishning nazariy asoslari keng yoritiladi. Nutq madaniyatining lingvistik, psixologik va ijtimoiy jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy kommunikatsiya sharoitida nutq madaniyatining o'zgarish tendensiyalari, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va uni targ'ib qilishning samarali yo'nalishlari ilmiy asosda bayon etiladi.

Kalit so'zlar : Nutq madaniyati, til, jamiyat, kommunikatsiya, axloq, ma'naviyat, tarbiyanutq madaniyati, til me'yorlari, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy munosabatlar, ma'naviyat, axloqiy qadriyatlar, lingvistika, pedagogika, nutq faoliyati, ijtimoiy ong

Kirish

Jamiyat taraqqiyoti insonlarning o'zaro muloqoti bilan chambarchas bog'liq. Inson qanday gapirsa uning madaniy darajasi shunga qarab baholanadi. Nutq faqat fikr yetkazish vositasi emas balki insonning ichki dunyosini aks ettiruvchi omildir. Shuning uchun madaniyatli nutqni shakllantirish muhim hisoblanadi. Hozirgi davrda axborot almashinuvi tezlashgani sari nutq sifati masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Nutqdagi aniqlik va madaniylik jamiyatdagi muhitga ham ta'sir qiladi. Jamiyat taraqqiyotining muhim ko'rsatkichlaridan biri — bu undagi insonlarning nutq madaniyati darajasidir. Nutq inson tafakkuri, ma'naviyati va ijtimoiy ongining tashqi ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois nutq madaniyati masalasi nafaqat tilshunoslik doirasida, balki keng ijtimoiy va pedagogik kontekstda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy jamiyatda kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi natijasida nutq shakllari o'zgarib bormoqda. Bunday sharoitda nutq madaniyatini saqlash va uni rivojlantirish dolzarb vazifalardan biriga aylanadi. Ayniqsa, axborot almashinuvi tezlashgan davrda nutqning sifati, aniqligi va madaniyligi alohida e'tibor talab qiladi.

Asosiy qism

Nutq madaniyati til vositalaridan to'g'ri va o'rinli foydalanish qobiliyatidir. U insonning bilim darajasi va tafakkuri bilan bevosita bog'liq. Nutq madaniyati shakllanishida til me'yorlariga rioya qilish muhim o'rin tutadi. Bu me'yorlar grammatik to'g'rilik, so'zlarning to'g'ri tanlanishi va fikrning izchil ifodalanishini o'z ichiga oladi. Jamiyatda nutq madaniyati ijtimoiy munosabatlarning asosiy vositasi hisoblanadi. Madaniyatli nutq insonlar o'rtasidagi tushunishni osonlashtiradi va ijtimoiy muhitni barqarorlashtiradi. Nutq orqali inson o'z fikrini aniq va ravon ifoda etishi mumkin. Nutq madaniyati bir necha omillar asosida shakllanadi. Ta'lim tizimi

nutqni rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. O'quv jarayonida til me'yorlarini o'rgatish va nutq ustida ishlash muhim hisoblanadi. Ijtimoiy muhit ham nutq shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Inson qanday muhitda bo'lsa uning nutqi ham shunga mos shakllanadi. Zamonaviy jamiyatda nutq madaniyatida o'zgarishlar kuzatilmoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi nutq shakllariga ta'sir ko'rsatmoqda. Nutqning qisqarishi va soddalashuvi kuzatilmoqda. Bu esa nutq madaniyatiga yangi talablar qo'yadi. Nutq madaniyatini rivojlantirish uchun tizimli yondashuv zarur. Ta'lim orqali nutqni rivojlantirish muhim hisoblanadi. Shuningdek shaxsning o'z ustida ishlashi ham katta ahamiyatga ega. Nutqni rivojlantirish uzluksiz jarayon bo'lib u doimiy e'tibor talab qiladi. Nutq madaniyati insonning ma'naviy darajasi bilan bog'liq. Madaniyatli nutq hurmat va axloqiy me'yorlarga asoslanadi. Bu esa jamiyatda ijobiy muhit shakllanishiga xizmat qiladi.

Nutq madaniyatining ilmiy mohiyati

Nutq madaniyati — bu til birliklaridan me'yoriy, maqsadga muvofiq va samarali foydalanish tizimidir. U o'z ichiga quyidagi asosiy komponentlarni oladi:

normativlik (adabiy til qoidalariga rioya qilish);

kommunikativlik (fikrni aniq yetkazish qobiliyati);

ekspressivlik (nutqning ta'sirchanligi);

etik jihatlar (axloqiy me'yorlarga moslik).

Nutq madaniyati ko'p qirrali hodisa bo'lib, u lingvistika bilan bir qatorda psixologiya, pedagogika va sotsiologiya fanlari bilan ham uzviy bog'liqdir.

Nutq madaniyatining ijtimoiy funksiyalari

Nutq madaniyati jamiyat hayotida muhim funksiyalarni bajaradi:

kommunikativ funksiyasi — axborot almashinuvi jarayonini tartibga soladi;

ijtimoiy integratsiya funksiyasi — jamiyat a'zolari o'rtasida birlikni ta'minlaydi;

regulyativ funksiyasi — ijtimoiy munosabatlarni muvofiqlashtiradi;

ma'naviy funksiyasi — axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi.

Mazkur funksiyalar nutq madaniyatining jamiyatdagi o'rnini belgilaydi.

Nutq madaniyatining tarkibiy tuzilishi

Nutq madaniyati quyidagi darajalardan iborat murakkab tizim sifatida qaraladi:

fonetik daraja — talaffuzning to'g'riligi va ohangdorligi;

leksik daraja — so'z boyligi va uning o'rinli qo'llanishi;

grammatik daraja — gap tuzilishining me'yoriyligi;

uslubiy daraja — nutqning vaziyatga mosligi;

pragmatik daraja — nutqning maqsadga yo'naltirilganligi.

Har bir daraja nutqning umumiy sifatini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy jamiyatda nutq madaniyatining o‘zgarish tendensiyalari

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida nutq madaniyatida muayyan o‘zgarishlar yuz bermoqda. Ushbu o‘zgarishlar quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

- nutqning qisqarishi va soddalashuvi;
- yozma va og‘zaki nutq o‘rtasidagi chegaralarning kamayishi;
- til birliklarining transformatsiyasi;
- kommunikativ tezlikning ortishi.

Bunday tendensiyalar nutq madaniyatiga yangi talablar qo‘ymoqda.

Nutq madaniyatining shakllanish omillari

Nutq madaniyati bir qator omillar ta’sirida shakllanadi:

- ta’lim omili** — bilim va til ko‘nikmalarining rivojlanishi;
- ijtimoiy muhit** — muloqot doirasi va ijtimoiy aloqalar;
- madaniy omillar** — milliy va umuminsoniy qadriyatlar;
- psixologik omillar** — shaxsning individual xususiyatlari;
- axborot muhiti** — media va kommunikatsiya vositalari.

Mazkur omillar o‘zaro ta’sirda nutq madaniyatini shakllantiradi.

Nutq madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari

Nutq madaniyatini shakllantirishda pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

- tizimlilik va izchillik;
- ongli o‘zlashtirish;
- faoliyatga yo‘naltirilganlik;
- kommunikativlik;
- individuallikni hisobga olish.

Pedagogik jarayonda nutq madaniyatini rivojlantirish uzluksiz va bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Nutq madaniyatining ma’naviy-axloqiy asoslari

Nutq madaniyati axloqiy me’yorlar bilan chambarchas bog‘liq. U insonning ichki madaniyati va ma’naviy darajasini ifodalaydi. Nutq orqali hurmat, bag‘rikenglik va ijtimoiy mas’uliyat kabi qadriyatlar namoyon bo‘ladi. Madaniyatli nutq shaxsning ijtimoiy maqomini belgilovchi muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Shu bois u nafaqat lingvistik, balki axloqiy kategoriya sifatida ham qaraladi.

Nutq madaniyatini targ‘ib qilishning strategik yo‘nalishlari

Jamiyatda nutq madaniyatini rivojlantirish quyidagi strategik yo‘nalishlar asosida amalga oshiriladi:

- ta’lim tizimini takomillashtirish;
- til siyosatini rivojlantirish;
- ommaviy kommunikatsiya vositalarining rolini oshirish;

- ijtimoiy ongini shakllantirish;
- madaniy muhitni rivojlantirish.

Bu yo‘nalishlar kompleks yondashuvni talab etadi.

Xulosa

Jamiyatda madaniyatli nutqni targ‘ib qilish muhim vazifa hisoblanadi. Nutq madaniyati shaxs rivoji va ijtimoiy munosabatlarning samaradorligini ta‘minlaydi. Uni rivojlantirish ta‘lim va tarbiya jarayonlari orqali amalga oshiriladi. Har bir inson o‘z nutqiga e‘tibor berishi jamiyat madaniyatining yuksalishiga olib keladi. Xulosa qilib aytganda, madaniyatli nutq jamiyatning intellektual va ma‘naviy rivojlanish darajasini belgilovchi asosiy omillardan biridir. U shaxs kamoloti, ijtimoiy munosabatlar va madaniy taraqqiyotning ajralmas qismi hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda nutq madaniyatini rivojlantirish tizimli va uzluksiz yondashuvni talab qiladi. Har bir inson nutqiga e‘tibor qaratishi orqali jamiyat madaniyatining yuksalishiga hissa qo‘shadi. jamiyatda madaniyatli nutqni targ‘ib qilish har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishning muhim omilidir. Nutq madaniyati ijtimoiy barqarorlik, o‘zaro hurmat va samarali kommunikatsiyaning asosi hisoblanadi. Uni rivojlantirish ta‘lim tizimi, oila va jamiyatning umumiy sa‘y-harakatlarini talab etadi. Har bir inson o‘z nutqi ustida ishlashi orqali jamiyat madaniyatiga o‘z hissasini qo‘sha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudov N. Nutq madaniyati nazariyasi. Toshkent, 2015.
2. Safarov Sh. Lingvistik va kommunikativ tadqiqotlar. Toshkent, 2018.
3. Yo‘ldoshev B. Pedagogik kommunikatsiya asoslari. Toshkent, 2016.
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Toshkent, 2020.
5. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va elektron manbalar.